

INFORMAȚII SUPLIMENTARE PRIVIND DESCOPERIRILE MONETARE ROMANE ȘI BIZANTINE DE LA SĂLCIOARA ȘI ENISALA

Gh. Poenaru Bordea
Paul I. Dicu

De mai bine de patru decenii, Muzeul din Tulcea, aflat sub inimoasa și competentă conducere a lui Gavrilă Simion, a contribuit substanțial la mai bună cunoaștere a istoriei nordului Dobrogei printr-o susținută activitate de cercetare științifică a întregului colectiv, care a avut ca efect și spectaculoasa îmbogățire a colecțiilor, inclusiv cele numismatice. Prin publicarea câtorva monede descoperite în raza sa de acțiune și ajunse în colecții destul de îndepărtate de ea, încercăm să-i aducem acestui adevărat cititor în domeniul muzeisticii naționale, un binemeritat omagiu.

I.

Între 1965 – 1969, cu prilejul lucrărilor agricole și a unor săpături făcute pentru diverse construcții s-au descoperit în actualul sat Sălcioara (pe atunci 6 Martie), com. Jurilovca, mai multe monede, din care prof. Mircea Boboc, din Livezeni, com. Stâlpeni, jud. Argeș, cu prilejul mai multor vizite în comună, a intrat în posesia a 34 exemplare. În 1971 – 1972 se mai păstrau în colecția școlii din Țițești, com. Țițești, jud. Argeș. 15 dintre ele¹, pe care le publicăm acum.

Constantinopolis

1. AE ι 2,59 g; 18 mm.

LRBC, I, 1, 1121, anii 330 – 335.

RIC, VII, p. 634, nr. 196, Nicomedia, anii 330 – 335.

SMNΔ

Constantius II

2. AE ι 3,95 g; 22 × 24,5 mm.

LRBC, II, 2028, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 456, nr. 107, Constantinopol, anii 351 – 355, grupa I.

Γ• |
CONSB

3. AE η 2,88 g; 15,5 × 16 mm.

LRBC, II, 2043, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 458, nr. 121, Constantinopol, anii 351 – 355, grupa II.

• |
CONSH

¹ Monedele au fost depistate de cel de al doilea semnatar al acestui articol; din cele 34 exemplare inițiale, șase au intrat în colecția Constantin Doncea, alte 13 dispărând cândva din colecția menționată și din Muzeul sătesc; pentru informație, ca și pentru înțelegerea cu care ne-au fost puse la dispoziție piesele în vederea identificării și fotografierii lor la Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” din București, ținem să-i mulțumim și pe această cale prof. Mircea Boboc; în legătură cu descoperirile antice și bizantine de la Sălcioara (ce a purtat cândva și numele de Caramanchioi) vezi mai de curând Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 125 – 133 și Mănușu-Adameșteanu, Mănușu-Adameșteanu 1996, 103 – 112.

Constantius Gallus

4. AE ϕ 2,77 g; 14 × 15,5 mm.
 LRBC, II, 2310, anii 351 – 354.
 RIC, VIII, p. 479, nr. 97, Nicomedia, anii 351 – 354, grupa III.

 $\overline{\text{SMN}\overline{\text{E}}}$ *Constantius II*

5. AE η 1,72 g; 15,5 × 17,5 mm.
 LRBC, II, 2309, anii 351 – 354, sau 2311, anii 355 – 361.
 RIC, VIII, p. 479, nr. 96, Nicomedia, anii 351 – 355, grupa III, sau p. 481, nr. 104, anii 355 – 361, grupa I.
6. AE ι 1,74 g; 14,5 × 16 mm.
 Tip SPES REIPVBLICE, anii 351 – 354.

 $\overline{\text{SMN}\overline{\text{I}}}$ *Valentinian I*

7. AE κ 2,18 g; 18 × 18,5 mm.
 LRBC, II, 1302, Siscia, anii 367 – 375.
 Lanyi 1969, 34, emisiunea 7, anul 367.

 $\overline{\text{RI}} \cdot \triangleright \text{SISC}$

8. AE λ 1,97 g; 16,5 × 18 mm.
 LRBC, II, 1308, Siscia, anii 367 – 375.
 Lanyi 1969, 34, emisiunea 9, anul 368.

 $\overline{\triangleright \text{I}} \star \Delta \text{SISC}$ *Valens*

9. AE ι 2,17 g; 16 × 17,5 mm.
 LRBC, II, 1705, Thessalonic, anii 364 – 367.
 Vasič 1982, 54, emisiunea 2, seria 3, anul 365 ?
10. AE ι 2,55 g; 17,5 × 18 mm.
 LRBC, II, 2069, Constantinopol, anii 364 – 365.

 $\overline{\text{TESB}}$ $\overline{\text{CONSP}\overline{\Delta}}$ *Valentinian I*

11. AE ι 2,57 g; 16 × 17 mm.
 LRBC, II, 2860, Alexandria, anii 364 – 367, sau 2862, anii 367 – 375.

 $\overline{\text{ALE}\overline{\Delta}}$

12. AE μ 1,24 g; 16 × 17,5 mm.
 Tip GLORIA ROMANORVM (8), anii 364 – 375.

Valens

13. AE η 1,80 g; 16 × 17 mm.
 Tip GLORIA ROMANORVM (8), anii 364 – 378.

*Neprecizate**Cetate neprecizată: împărat neprecizat (sec. III p. Chr.?)*

14. AE ? 2,34 g; 15 × 16 mm.

Sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. V p. Chr. (?)

15. AE ? 1,61 g; 14,5 mm.

II.

În mai 1954, în urma unor ploi torențiale, a ieșit la suprafață în satul Sălcioara (fostul 6 Martie), în mijlocul ultimei străzi, pe stânga, în drumul spre Enisala, o ulcică de lut. Sfărâmată de roata unei căruțe, și-a dat la iveală conținutul – peste o mie de monede care au fost adunate de către săteni. În luna octombrie a aceluiași an, V. Canarache a reușit să recupereze doar 19 monede de bronz, pe care le-a depus la Cabinetul numismatic al Muzeului Național de Antichități, actualul Institut de Arheologie “Vasile Pârvan”². Semnalat cu mulți ani mai târziu³ și reamintit apoi cu ceva mai multe detalii⁴, dar de cele mai multe ori uitat⁵, fragmentul de tezaur de la Sălcioara a rămas practic până acum inedit.

A e s 2 , a n i i 3 5 1 – 3 5 4

Constantius II

1. AE η 4,26 g; 21 × 22 mm. Inv. 398/2.

LRBC, II, 1677, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 419, nr. 182, Thessalonic, anii 350 – 355, grupa II.

Δ / $\frac{II}{\star TES}$

2. AE η 6,05 g; 21 × 22,7 mm. Inv. 398/1.

LRBC, II, 1893, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 436, nr. 82, Heraclea, anii 351 – 355, grupa I.

$\frac{\Gamma}{SMHB}$

Constantius Gallus

3. AE μ 4,19 g; 19 × 21,5 mm. Inv. 398/15.

LRBC, II, 1899, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 436, nr. 89, Heraclea, anii 351 – 354, grupa II.

Δ / $\frac{S}{[SMHA] ?}$

Constantius II

4. AE ι 3,29 g; 19 × 20,4 mm. Inv. 398/7.

LRBC, II, 2037, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 457, nr. 116, Constantinopol, anii 351 – 355, grupa II.

$\frac{\cdot S \cdot | \star}{CONSS}$

Constantius Gallus

5. AE ι 3,81 g; 18,2 × 19,6 mm. Inv. 398/12.

LRBC, II, 2038, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 457, nr. 117, Constantinopol, anii 351 – 354, grupa II.

$\frac{\cdot S \cdot | \star}{CONST \cdot I}$

Constantius II

6. AE ι 5,36 g; 19,3 × 21,3 mm. Inv. 398/4.

LRBC, II, 2304, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 479, nr. 89, Nicomedia, anii 351 – 355, grupa II.

Δ / $\frac{SMNA}{\star}$

² Nota de inventar nr. 398 (V. Canarache) de la Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan”, cu identificarea emitenților.

³ Poenaru Bordea 1971, 322, nota 2; Poenaru Bordea, Baumann 1973 – 1975, 161, nota 19.

⁴ Poenaru Bordea, Ocheșeanu, Nicolae 1989, 56, nota 41 și în limitele convenite privind utilizarea materialului din Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” la Ocheșeanu 1998, 285 – 291, nr. XXII / 35.

⁵ Poenaru Bordea, Ocheșeanu 1993, 363, unde n-a fost amintit, fiind socotit irelevant datorită recuperării sale foarte incomplete, și Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 129, unde ar fi trebuit să figureze.

7. AE ι 2,87 g; 18,5 × 19 mm. Inv. 398/8.

LRBC, II, 2307, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 479, nr. 92, Nicomedia, anii 351 – 355, grupa II.

·S·|
SMNA

Constantius Gallus

8. AE ι 3,82 g; 17,9 × 18,4 mm. Inv. 398/16.

LRBC, II, 2308, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 479, nr. 93, Nicomedia, anii 351 – 354, grupa II.

·S·|
SMN[·]

9. AE κ 4,34 g; 20 × 22 mm. Inv. 398/14.

LRBC, II, 2491, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 497, nr. 99, Cyzic, grupa III, anii 351 – 354, seria II.

Δ/ SMKA

Constantius II

10. AE φ 4,63 g; 18,3 × 21 mm. Inv. 398/3.

Tip FEL TEMP REPARATIO (FH₄), anii 351 – 354.

Δ/ [· · ·]

A e s 3 , a n i i 3 5 4 – 3 5 6

Constantius II

11. AE η 2,63 g; 15,8 × 17 mm. Inv. 398/10.

LRBC, II, 1900, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 436, nr. 90, Heraclea, anii 351 – 355, grupa III.

SMHT

12. AE ι 2,50 g; 16,2 × 18 mm. Inv. 398/9.

LRBC, II, 1900, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 436, nr. 90, Heraclea, anii 351 – 355, grupa III.

SMHA

13. AE φ 2,46 g; 17,4 × 18 mm. Inv. 398/6.

LRBC, II, 2043, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 458, nr. 121, Constantinopol, anii 351 – 355, grupa II.

·|
CONSA

Constantius Gallus

14. AE η 1,96 g; 16,7 × 17,5 mm. Inv. 398/17.

LRBC, II, 2044, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 458, nr. 122, Constantinopol, anii 351 – 354, grupa II.

·|
CONST

Constantius II

15. AE ι 2,83 g; 17 × 20 mm. Inv. 398/5.

LRBC, II, 2309, anii 351 – 354 sau 2311, anii 355 – 361.

RIC, VIII, p. 479, nr. 96, Nicomedia, anii 351 – 355, grupa III
sau p. 481, nr. 104, anii 355 – 361, grupa I.

SMNS

Constantius Gallus

16. AE ι 3,14 g; 17 \times 17,8 mm. Inv. 398/13.

LRBC, II, 2310, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 479, nr. 97, Nicomedia, anii 351 – 354, grupa III.

SMNE

17. AE ι 1,88 g; 15,7 \times 16,5 mm. Inv. 398/18.

LRBC, II, 2310, anii 351 – 354.

RIC, VIII, p. 479, nr. 97, Nicomedia, anii 351 – 354, grupa III.

SMN[.]

Constantius II

18. AE η 1,71 g; 16,8 \times 18 mm. Inv. 398/11.

LRBC, II, 2496, anii 351 – 354 sau 2499, anii 355 – 361.

RIC, VIII, p. 498, nr. 104, Cyzic, anii 351 – 354, grupa III, seria III
sau p. 499, nr. 110, anii 355 – 361, seria I.

SMKA

Constantius Gallus

19. AE ι 2,14 g; 15 \times 16,3 mm. Inv. 398/19.

Tip FEL TEMP REPARATIO (FH₄), anul 354.

SM[.]IT?

III.

De la Enisala se păstrează în colecțiile Institutului de Arheologie “Vasile Pârvan” un număr de 19 monede de argint și bronz. Primele două au fost aduse de profesorul ieșean Paul Nicorescu în 1940⁶, alte trei descoperite în 1941⁷ și alte două, aflate “pe cetate” în 1946⁸, provin de la paznicul cetății, iar ultimul lot compus din 12 exemplare a fost recuperat de la săteni de colegul Mircea Babeș cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în august 1967 și, după declarațiile descoperitorilor, provin de la vest de sat, la sud de șoseaua Babadag – Enisala, de pe terenul din marginea satului și din livada fostei C.A.P.⁹. Dintre ele una singură a fost publicată și anume un denar pentru legiunile lui Marcus Antonius¹⁰, pe care nu-l mai reluăm acum. Pentru celelalte publicăm aici un catalog organizat în ordine cronologică.

Hadrian

1. AR ι 3,28 g; 17 mm. Inv. 1369/2.

BMC, III, p. 320, nr. 627, Roma, anii 134 – 138, dar la noi pe rv. FIDES-P-VBLICA.

Hill, p. 173, nr. 833, emisiunea 26, anul 137.

⁶ Inv. 1049 (B. Mitrea).

⁷ Inv. 112 (B. Mitrea).

⁸ Inv. 229 (B. Mitrea).

⁹ Inv. 1369 (Gh. Poenaru Bordea), menționate fără detalii la Babeș 1971, 21, notele 10 – 11, în articolul privind descoperirile din necropola de la locul numit “La Biserică”, Babeș 1971, 19 – 46, în apropierea căruia s-au găsit și se află probabil așezarea, de bună seamă, rurală; pentru necropole vezi și Mănușu-Adameșteanu 1984, 31 – 39; 435 – 444, iar pentru situarea acesteia față de cetățile din punctele “Peștera” și “Palanca”, Ștefan 1977, 15 – 25, mai ales 17.

¹⁰ Poenaru Bordea 1974, 225 – 226, nr. 16, la care se adaugă probabil încă unul de la Manius Aemilius Lepidus, Crawford, 291, Roma, anii 114 sau 113, publicat în Petrescu-Dîmbovița 1940, 9, nr. 1, cu trimitere la Grueber, cu mențiunea “din Nordul jud. Tulcea”, dar cu precizarea că “multe din monetele notate ca fiind din Nordul jud. Tulcea provin de la Enisala, fiind donate de d-l înv. I. Chirea”; cf. Ocheșeanu 1986, 85, nr. 13 și 87, nr. 48.

Cetate neprecizată: Iulia Domna

2. OR κ 4,80 g; 21 mm. 1941. Inv. 112/1.
Rv. Cele trei Grații.

Licinius

3. AE ι 5,89 g; 23,5 mm. 1967. Inv. 1369/3.
RIC, VI, p. 517, nr. 46, Thessalonic, anul 311 (V–A).

⌊ ⅈ
•SM•TS•

Constantin cel Mare

4. AE μ 2,18 g; 18 mm. 1967. Inv. 1369/4.
LRBC, I, 898, anii 330 – 335.
RIC, VII, p. 557, nr. 111, Heraclea, anii 330 – 333.

⌊ SMHB

Constans

5. AE η 1,46 g; 17 mm. 1967. Inv. 1369/6.
LRBC, I, 1268, anii 335 – 337.
RIC, VII, p. 660, nr. 143, Cyzic, anii 336 – 337.

⌊ SMKB

Constantius II

6. AE μ 1,49 g; 17 mm. 1967. Inv. 1369/8.
LRBC, I, 1280, anii 337 – 339.
RIC, VIII, p. 490, nr. 17, Cyzic, grupa I, înainte de aprilie 340,
dar capul are la noi diademă cu perle.

⌊ SMKB

Constans

7. AE η 0,91 g; 15 mm. 1967. Inv. 1369/12.
Tip GLORIA EXERCITVS (1 st.), anii 336 – 340.

Constantin cel Mare – postumă

8. AE φ 1,35 g; 15 mm. 1967. Inv. 1369/5.
Tip quadrigă, anii 337 – 340.

Constantius II

9. AE ι 5,69 g; 22,6 mm. 1946. Inv. 229/1.
LRBC, II, 2026, anii 346 – 350.
RIC, VIII, p. 454, nr. 82, Constantinopol, grupa III, anii 348 – 351.

⌊ ⌊
CONSΔ★

10. AE η 4,31 g; 23 mm. 1967. Inv. 1369/7.
LRBC, II, 1393, anii 351 – 354.
RIC, VIII, p. 436, nr. 82, Heraclea, anii 351 – 355, grupa I.

⌊ ⌊
SMHA

11. AE ι 1,51 g; 15,8 mm. 1941. Inv. 112/2.
LRBC, II, 2309, anii 351 – 354 sau 2311, anii 355 – 361.
RIC, VIII, p. 479, nr. 96, Nicomedia, anii 351 – 355, grupa III
sau p. 481, nr. 104, anii 355 – 361, grupa I.

⌊ SMIN[•]

12. AE η 1,04 g; 15 mm. Fragm. 1967. Inv. 1369/11.
Tip FEL TEMP REPARATIO (FH₄), anii 354 – 356.

Iulian Apostatul

13. AE η 7,30 g; 28 mm. 1967. Inv. 1369/9.
LRBC, II, 2511, anii 361 – 363.
RIC, VIII, p. 500, nr. 127, Cyzic, anii 361 – 363.

CYZB

Gratian

14. AE κ 1,62 g; 18 mm. 1967. Inv. 1369/10
LRBC, II, 1332, Siscia, anii 367 – 375.
Lanyi 1969, 1–2, 34,
emisiunea 15, anul 370.

★
MIP
[.]SISC

Iustinian I ?

15. AE ? 5,49 g; 24 mm. 1941. Inv. 112/3
K; stea sus și jos; A ?
DOW, I, p. 81, nr. 33 a, anii 527 – 538 ?

Vasile II – Constantin VIII (976 – 1028)

16. AE ι 11,30 g; 30,5 mm. 1940. Inv. 1049/1
Anonimă, clasa A₂ sau A₃, variantă neprecizată.
DOW, III, 2, p. 649 și urm., tip general, anii 976 (?) – c.1030/35.

Roman III Argyros (1028 – 1034)

17. AE ι 10,76 g; 29 mm. 1946. Inv. 229/2
Anonimă, clasa B.
DOW, III, 2, p. 676, anii c.1030/35 – 1042(?).

Mihail IV Paphlagonianul (1034 – 1041)

18. AE ι 5,94 g; 25,5 mm. 1940. Inv. 1049/2
Anonimă, clasa C.
DOW, III, 2, p. 681, anii c.1042(?) – c. 1050.

*

* *

Fără să revenim aici asupra monedelor anterioare epocii Imperiului roman¹¹, începem prin a reaminti că pentru secolele I – III se cunoșteau de la Sălcioata (foarte probabil *Ad Salices*) doi denari, unul de la Otho, celălalt de la Vespasian, un *dupondius* de la Traian, o monedă de la Elagabal emisă la Histria și una de la Gordian III emisă la Dionysopolis¹². Lotul acum publicat adaugă încă un exemplar probabil din primele decenii ale secolului al III-lea emis de o cetate neprecizată (nr. 16).

¹¹ Vezi un bilanț provizoriu la Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 127 – 128; cf. Mănușu-Adameșteanu, Mănușu-Adameșteanu 1996, 104.

¹² Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 125, nr. 2 – 6.

Pentru perioada Imperiului roman târziu, la cele cinci monede anterior publicate se adaugă acum alte 14, pe lângă care mai utilizăm în bilanțul provizoriu pe care-l încercăm aici încă patru aflate în colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța¹³. Toate sunt din bronz argintat sau bronz. Cea mai veche rămâne deocamdată o emisiune din 317 – 320 a atelierului din Antiochia¹⁴. După o pauză, cunoaștem două monede din etapa 330 – 335, una emisă la Heraclea pentru Constantin cel Mare aflată la Constanța¹⁵, cealaltă bătută la Nicomedia (mai sus nr. 1). Urmează un singur exemplar pentru etapa 336 – 341, emis pentru Constantius II Caesar la Constantinopol în anii 336 – 337, păstrat la Muzeul din Constanța¹⁶. Materialul la dispoziția noastră prezintă o nouă lacună în etapa 342 – 348, iar pentru cea următoare din anii 348 – 354, avem o singură monedă de la Constantius II emisă la Constantinopol (nr. 2), foarte probabil în 351¹⁷.

Foarte bine reprezentată este etapa anilor 354 – 358, mai exact anii 354 – 356. La cele trei exemplare publicate anterior emise la Siscia¹⁸, de la Constantius Gallus, Heraclea¹⁹ și Constantinopol²⁰, de la Constantius II, lotul nostru vine să adauge o monedă bătută la Constantinopol de la Constantius II (nr. 3) și două emise la Nicomedia, Constantius Gallus (nr. 4) și Constantius II (nr. 5), în colecția muzeului constănțean afându-se încă una, bătută pentru Constantius II la Thessalonic²¹. Pentru anii 358 – 361 avem până acum o singură monedă de la Constantius II dintr-un atelier neprecizat (nr. 6), în timp ce emisiunile lui Iulian Apostatul și Iovian, etapa 361 – 364, lipsesc cu totul.

Pentru etapa anilor 364 – 378, față de singura monedă de la Valentinian I emisă la Constantinopol în 364 – 365²², sporul de informație adus de lotul nostru este de-a dreptul spectaculos. Într-adevăr, el vine să adauge șapte exemplare din care două sunt emise la Siscia (nr. 7 – 8), câte unul la Thessalonic (nr. 9), Constantinopol (nr. 10) și Alexandria (nr. 11), alte două rămânând neprecizate ca atelier emitent (nr. 12 – 13). Primele patru se datează aproape sigur între 364 – 368, în timp ce pentru celelalte trei o cronologie ceva mai fină este imposibil de realizat.

Și în cazul așezării de la Sălcioara ca și în cel al zonei cetății Histria intervalul de la sfârșitul domniei se atinge prin moneda de la Alexandria și prin cele cu atelierul neprecizat, cu deosebirea că acolo cele precizate sunt din anii 364 – 367, în timp ce aici am avea și o emisune de la Thessalonic din 368, dacă încercarea lui M. Vasić de încadrare cronologică mai precisă a emisiunilor acestui atelier se va vâdi corectă.

Spre deosebire însă de ce se întâmplă în zona cetății Histria, așezarea de la Sălcioara a oferit și o monedă de la Honorius de tip GLORIA ROMANORVM (22), încadrabilă în anii 408 – 423²³, ceea ce ne asigură că existența ei a continuat și în secolul al V-lea, evident mai sigur decât ar fi putut s-o facă piesa neprecizată din catalogul de mai sus (nr. 15), ce pare să fi fost emisă spre sfârșitul secolului al IV-lea sau în prima jumătate a celui următor și oricum după pachetul de la Valentinian și Valens.

Din cele 24 de monede din bronz argintat și bronz, 18 exemplare (75%) au atelierul precizat. Acestea sunt toate emisiuni din secolul al IV-lea, începând după cum am văzut din anii 317 – 320 și până în etapa 364 – 378. Cele mai numeroase sunt emise la Constantinopol, șase exemplare, urmate de cele din Siscia și Nicomedia, câte trei, de cele din Heraclea și Thessalonic, câte două și în sfârșit de cele din Antiochia și Alexandria, câte una. Atelierele din Occident și din Italia nu sunt reprezentate. Predomină clar atelierele din Propontida, Heraclea, Constantinopol și Nicomedia, care totalizează 11 exemplare ce reprezintă 61,11%, ceea ce coincide perfect cu cifra înregistrată la Fântânele și este foarte aproape de cea din zona histriană (58,82%). Absența produselor atelierului din Cyzic, aflat în frunte la Fântânele și pe ansamblul așezărilor mărunte din

¹³ Ocheșeanu 1998, *Repertoriul monedelor din anii 270 – 294 descoperite izolat în Moesia Inferior și al monedelor din anii 294 – 498 descoperite izolat în Scythia Minor și Moesia Inferior*, III, 1, 436 – 437, unde figurează doar acestea din urmă.

¹⁴ Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 125, nr. 7.

¹⁵ LRBC, I, 900 (inv. 4877) *apud* Ocheșeanu 1998, 436, nr. 1.

¹⁶ LRBC, I, 1028 (inv. 4878) *apud* Ocheșeanu 1998, 436, nr. 2.

¹⁷ Este părerea lui J.P.C. Kent (RIC, VIII, 37, 64, 70 – 71), confirmată la Bastien 1985, 92.

¹⁸ Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 125, nr. 9.

¹⁹ Oberländer-Târnoveanu, Opaiț 1984, 273, nr. 102.

²⁰ Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 125, nr. 8.

²¹ LRBC, II, 1681 (inv. 4876) *apud* Ocheșeanu 1998, 436, 437, nr. 3.

²² Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 125, nr. 10.

²³ Inv. 4875, *apud* Ocheșeanu 1998, 437; să precizăm că pentru acest tip Hahn 1989, 34 a propus o datare mai strânsă în anii 408 – 416.

zona histriană²⁴, am înclina s-o considerăm ca întâmplătoare, chiar dacă poziția ceva mai puțin bună a acestui atelier în etapele 354 – 358 și 364 – 378²⁵, de când avem, așa cum am mai arătat mai sus, majoritatea monedelor de la Sălcioara, ar putea să ofere un început de explicație. Atelierele balcanice de la Siscia și Thessalonic cu cinci exemplare (29,41%) au o situație ceva mai modestă, ca să nu mai vorbim de cele orientale, Antiochia și Alexandria cu două exemplare (11,76%).

Pentru vremea Imperiului Bizantin rămânem deocamdată cu patru monede și anume un hemi-follis emis la Constantinopol de Mauriciu Tiberiu în 593/4²⁶, doi folles din clasa B, atribuiți de obicei domniei lui Roman III Argyros (1028 – 1034)²⁷ și unul din clasa C, considerați îndeobște ca emiși sub Mihail IV Ducas (1034 – 1042)²⁸.

În legătură cu fragmentul de tezaur recuperat în 1954, începem prin a preciza că el reprezintă ceva mai puțin de 1,9% din întreaga descoperire, bineînțeles, în măsura în care informațiile privind numărul inițial al monedelor sunt exacte. Așa stând lucrurile interpretarea istorică a tezaurului apare ca foarte riscantă, ceea ce evident nu ne scutește de examinarea structurii cronologice și pe ateliere a fragmentului la dispoziția noastră.

Cele zece monede din nominalul numit convențional *aes 2*, aparțin emisiunilor de maiorine din răstimpul cronologic larg al anilor 351 – 355. Cu o singură excepție (nr. 2 din catalog) care mai păstrează greutatea din anii de după reforma din 21 aprilie 348, de circa 5,20 g²⁹ – exemplarul nostru emis la Heraclea are 6,05 g – avem de a face cu maiorinele reduse la cca. 4,50 g (nr. 1, 3 – 10)³⁰. Prima monedă se datează în 351, celelalte nouă în 351 – 354, cu precizarea că exemplarele cu Δ în spatele bustului de pe avers (nr. 1, 3, 6 și 9 – 10) în număr de cinci emise la Thessalonic, Heraclea, Nicomedia, Cyzic și într-un atelier neprecizat, le preced pe celelalte patru, emise la Constantinopol și Nicomedia (câte două exemplare din fiecare, nr. 4 – 5 și 7 – 8). Media greutății pentru primele cinci se plasează foarte aproape de cea indicată de J.P.C. Kent cu 4,55 g (greutățile individuale fiind 5,36; 4,63; 4,34; 4,26; 4,19 g), în timp ce pentru cele patru mai recente media este mult mai scăzută, de doar 3,44 g (3,82; 3,81; 3,29 și 2,87 g), ceea ce ar părea să sugereze o nouă reducere, eventuala schimbare de etalon necesitând de bună seamă confirmări ulterioare³¹.

Certă este însă reducerea din 354, altă dată plasată în 353 / 354, când se renunță la emiterea maiorinelor și se bat doar monedele din nominalul numit convențional *aes 3*, echivalând cu jumătatea de maiorină a reformei din 348 și care are acum cca. 2,45 g (media ar fi 2,48 g)³². Cum în fragmentul nostru de tezaur nu avem nici o piesă cu litera M pe revers, emisiuni databile în 357 – 358 și la care se înregistrează o nouă

²⁴ Poenaru Bordea 1998, 211 – 212.

²⁵ Poenaru Bordea, Ocheșeanu 1993, 368 – 369.

²⁶ Mănușu-Adameșteanu, Poenaru Bordea 1992 – 1993, 125, nr. 11.

²⁷ Vertan, Custurea 1982, 284, nr. 533; Mănușu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 351 și 353, nota 23.

²⁸ Vertan, Custurea 1982, 284, nr. 534; pentru monede anonime și vestigiile arheologice din secolele IX – X și X – XI, vezi Mănușu-Adameșteanu, Mănușu-Adameșteanu 1996, 105 – 106.

²⁹ Greutatea teoretică este de 5,37 g, corespunzând la 1/60 livră; greutățile medii efective constatate de J.P.C. Kent fiind de 5,26 g pentru 348 – 350 și 5,30 g pentru cele de la începutul anilor 350 – 361, mai exact din 351 (RIC, VIII, 61, 64); cf. mai sus nota 17 și C.E. King 1988 (1993), 26 – 27, 29 – 30, unde greutatea teoretică este considerată de 5,41 g.

³⁰ Pentru aceste emisiuni, introduse în toamna anului 351, greutatea teoretică este de 1/72 livră, adică 4,48 g, J.P.C. Kent indicând o medie de 4,34 g ce coincide cu “small AE 2” din 348 – 350, vezi RIC, VIII, 61, 64; pentru maiorinele ușoare de după 348, considerate ca 5/6 maiorinu vezi Bastien 1985, 89, iar pentru greutatea ceva mai scăzută ca medie efectivă (3,932 g), RIC, VIII, 96, 101.

³¹ Media lui J.P.C. Kent nu este diferențiată pentru cele două categorii de emisiuni de 1/72 livră din 351 – 354 (spre sfârșitul anului), cf. Bastien 1985, 89, de unde am reține întrebarea dacă “La marque ϵ , tout à fait rare, précise-t-elle une nouvelle étape dans la réduction de poids” și recomandarea “En raison de quelques anomalies et de l’absence de marque dans certaines séries le système des lettres ou chiffres grecs qui caractérisent les divers types de maiorinæ n’est pas encore clairement établi. Seule une étude métrologique d’ensemble pourrait résoudre définitivement ce problème”, la care evident subscriem; cf. însă Bastien 1985, 96, unde pentru maiorinele de la Lugdunum din august 353 – iarna 354 se indică pentru numai zece exemplare o medie de 4,356 g, aparent în contradicție cu constatarea noastră din text, ceea ce pare să implice analize metrologice pe ateliere și verificări pe un număr mult mai mare de exemplare bine conservate, eventual din tezaur cert încheiate la date apropiate de momentul emiterii.

³² Pentru 1/2 maiorină din 348 – 350, J.P.C. Kent (RIC, VIII, 61), indică o greutate teoretică de 2,68 g, iar pentru cea din 351 – 354 (în unele ateliere există și emisiuni ce se pot paraleliza cu cele de maiorine reduse), indică la p. 64 – 2,71 g (sic!), prima fiind ceva cam mică, a doua ceva cam mare; la King 1988 (1993), 27, 29, corect 2,70 g.

reducere de greutate³³, putem avea în vedere un *terminus post quem* în 356. Acesta ar fi însă cel mai târziu posibil, căci dacă avem în vedere că la noi cele cinci monede de la Constantius II sunt însoțite de patru de la Constantius Gallus emise până în iarna 354, cele de la Iulian ce-i succede în calitate de caesar în 355 fiind absente, n-ar fi exclus nici un *terminus post quem* ceva mai timpuriu, pe la sfârșitul anului 354 ori, la rigoare, în 355. Evident o certitudine în acest sens nu putem avea înainte de departajarea emisiunilor lui Constantius II dinainte și de după iarna 354 sau, în alte cazuri, măcar a celor emise înainte și după 6 noiembrie 355, deocamdată imposibil de realizat pentru majoritatea atelierelor, între care și cele din Nicomedia și Cyzic (cf. la noi nr. 15 și 18).

În ce privește greutatea medie a monedelor de nominal *aes 3* din fragmentul de tezaur de la Sălcioara, aceasta este de 2,36 g, destul de aproape de cea reținută de catalogul de referință³⁴ cu precizarea că media pentru exemplarele de la Constantius II este de 2,42 g (2,83; 2,63; 2,50; 2,46 și 1,71 g), apropiată de a celor de la Constantius Gallus, care este de 2,28 g (3,14; 2,14; 1,96; 1,88 g).

Reamintind că la nivelul descoperirilor izolate nu avem nici emisiuni din 355 – 356 de la Iulian Caesar și nici din 357 – 358, seria reluându-se cu o monedă bătută în 358 – 361, ne abținem de la tentația postulării unei crize locale, cândva către sfârșitul anului 354 sau imediat după, pentru că deocamdată nu dispunem decât de un număr mic de monede, condiții în care s-ar putea să fie vorba doar de o coincidență, ce va fi poate depășită de viitoarele descoperiri.

De la Enisala, din vremea Imperiului roman timpuriu, au fost publicați până acum doar doi ași, primul de la Tiberius³⁵, cel de al doilea de la Antoninus Pius³⁶, fiind menționate fără detalii și monede de la Augustus și Traian³⁷. Se intercalează acum între ele și denarul de la Hadrian emis la Roma, pentru care s-a propus o datare în 137 (nr. 2) și se adaugă un sesterț emis la Roma, în anul 156, pentru Marcus Aurelius³⁸, precum și o monedă de orichalcum de la Iulia Domna emisă de o cetate neprecizată (nr. 3) din Moesia Inferior sau din Thracia³⁹. A fost menționată sumar și o monedă de la Geta emisă în 211 – 212⁴⁰. Lipsesc emisiunile ulterioare din secolul al III-lea; abia spre sfârșitul său avem o monedă de la Probus publicată mai demult⁴¹.

Pentru perioada Imperiului roman târziu, la cele 15 monede până acum publicate și la cele trei menționate, am adăugat acum alte 12 din colecția Institutului de Arheologie “Vasile Pârvan”, precum și informații privind încă trei exemplare aflate la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, pe care le prezentăm în continuare în ordinea cronologică a etapelor în care se încadrează.

Prima etapă reprezentată este a anilor 309 – 313: două monede emise la Heraclea în 313 de Licinius I⁴² și tot de la el una emisă la Thessalonic în 311 (în catalogul nostru nr. 3) și o alta din atelierul de la Nicomedia din 311 – 313⁴³. După acest debut promițător prin cele patru monede abia menționate, materialul de la Enisala ne mai oferă o monedă ce pare emisă la Roma în anul 317⁴⁴ după care nu mai urmează nimic până în etapa 324 – 330, căreia îi aparține o monedă de la Heraclea cu efigia Helenei, aflată în colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța⁴⁵.

³³ J.P.C. Kent considera că în cazul lor ar fi vorba de 1/137 livră, ceea ce rămâne de verificat în viitor, iar în cazul emisiunilor SPES REIPUBLICAE avea în vedere o reducere la 1/144 livră, în realitate studiul greutății acestora părand să indice o normă ponderală sensibil mai mică, de doar 1/156, vezi Bastien 1985, 93, 96, 104; cf. King 1988 (1993), 30.

³⁴ Bastien 1985, 93, 96, 104; cf. King 1988 (1993), 30.

³⁵ Oberländer-Târnoveanu 1980, 503, nr. 30; Bărbulescu, Ocheșeanu 1990, 229, nr. 16 b 1.

³⁶ Mănușu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 351, nr. 1; Bărbulescu, Ocheșeanu 1990, 229, nr. 16 b 2.

³⁷ Ștefan 1977, 15, punctul d, vatra satului și la vest de el, în baza *mss.* lui P. Polonic, unde se mai menționează și una de la “Constantin” fără alte precizări, imposibil de încadrat mai exact și de care vom face abstracție în continuare.

³⁸ Petrescu Dîmbovița 1940, 9, nr. 2.

³⁹ Vezi e.g. Pick, 210 – 211, nr. 603 – 605 (Marcianopolis), cu precizarea că ceva mai târziu reprezentarea de pe revers devine frecventă în atelierele din zonă.

⁴⁰ Mănușu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 350, 353 cu nota 14.

⁴¹ Petrescu Dîmbovița 1940, 10, nr. 7; cf. Ocheșeanu 1998, 133 – 136, nr. 1 – 25, unde pe lângă această monedă figurează, în limitele înțelegerii amintite mai sus la nota 4, cele publicate acum sub nr. 3 – 10 și 13 – 14, precum și cele corespunzând notelor 43, 45 – 46, 48, 50 – 51, 55 – 57 și 59 – 62 de mai jos.

⁴² Mănușu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 351, nr. 2 – 3.

⁴³ Petrescu Dîmbovița 1940, 10, nr. 8.

⁴⁴ Petrescu Dîmbovița 1940, 10, nr. 9, cu RQ în exergă și A în câmp, cu precizarea că în catalogul de referință nu sunt cunoscute la Roma emisiuni de tip SOLI INVICTO COMITI pentru Licinius, ci numai pentru Constantin cel Mare, cf. RIC, VII, 307, nr. 79; trimiterea inițială la Cohen², VII, 204, nr. 162 este de înlocuit cu 205, nr. 163.

⁴⁵ LRBC, I, 886 sau 892 – 893 (inv. 4811) *apud* Ocheșeanu 1998, 134, nr. 4, dar referirea la catalog ne aparține.

Din etapa următoare, a anilor 330 – 336 avem cinci monede. Prima este o emisiune de la Constantin cel Mare a atelierului din Heraclea (nr. 4), a doua o emisiune de tip Constantinopolis a atelierului din Cyzic, aflată în colecția muzeului constănțean⁴⁶; tot la Cyzic a fost emisă și a treia de tip VRBS ROMA⁴⁷. Cea de-a patra, de la Constantin cel Mare, provine dintr-un atelier neprecizat⁴⁸, fiind menționată sumar și o a cincea, de tip VRBS ROMA, datată în 332⁴⁹.

Din anii 336 – 341 putem înregistra șase monede. Din atelierul de la Constantinopol avem o emisiune de la Constantin cel Mare din 336 – 337⁵⁰, din cel de la Cyzic avem două monede, prima de la Constans din 336 – 337 (nr. 5), cea de-a doua de la Constantius II din 337 – 340 (nr. 6), iar din cel de la Nicomedia a fost publicată anterior o emisiune de tip VRBS ROMA din anii 336 – 337⁵¹. Celelalte două nu au atelierul precizat. Ele sunt de la Constans (nr. 7) și o emisiune postumă pentru Constantin cel Mare din 337 – 340 (nr. 8).

Ca și la Sălcioara lipsesc, deocamdată măcar, emisiunile anilor 342 – 348, ce sunt însă reprezentate în așezările mărunte din zona apropiată cetății Histria⁵². Urmează din etapa anilor 348 – 354 două maiorine de la Constantius II, prima emisă la Constantinopol în 348 – 351 (nr. 9), cealaltă la Heraclea foarte probabil în 351 (nr. 10)⁵³.

Pentru etapa anilor 354 – 358 înregistrăm șase monede, toate de la Constantius II. Trei dintre ele au atelierul precizat. Prima este o emisiune a atelierului din Sirmium⁵⁴, a doua a fost emisă la Thessalonic⁵⁵, a treia din catalogul nostru aparținând atelierului din Nicomedia (nr. 11). Alte două, deja publicate, una mai demult⁵⁶, alta mai de curând⁵⁷ la care adăugăm acum încă una (nr. 12), au atelierul neprecizat. Ele fac parte din seria încadrabilă în răstimpul 354 – 356, anii 357 – 358 rămânând ca și la Sălcioara neacoperiți. La Enisala lipsesc deocamdată, spre deosebire de așezarea abia menționată, și emisiunile etapei 358 – 361. Pentru o altă monedă de la Constantius II menționată sumar⁵⁸, nu avem posibilitatea unei încadrări cronologice mai precise. Avem însă în catalogul nostru o monedă de nominal mare de la Iulian Apostatul emisă la Cyzic, care se plasează în etapa anilor 363 – 364 (nr. 13).

Ultima etapă din perioada Imperiului roman târziu, reprezentată în eșantionul aflat în prezent la dispoziția noastră, este cea a anilor 364 – 378. Din cele șase monede aparținându-i, cinci au atelierul precizat. Două, una publicată acum de la Gratian din 370 (nr. 14), cealaltă de la Valens, sensibil mai târzie, aflată în colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța⁵⁹, sunt emise la Siscia. Alte trei, publicate anterior, sunt emisiuni de la Thessalonic (2 ex., Valens)⁶⁰ și Constantinopol (Valentinian I)⁶¹. Ultima, de la Valens, nu este determinată din punctul de vedere al atelierului emitent⁶².

Din cele 33 de monede din bilanțul de mai sus, 24 au atelierul precizat (72,72%). În frunte, pe ansamblul perioadei 309 – 313 la 364 – 378 se află atelierele din Heraclea și Cyzic cu câte 5 ex., urmate de Thessalonic cu 4, Constantinopol cu 3, Siscia și Nicomedia cu câte 2, Roma și Sirmium cu câte unul. Atelierele din Propontida, Heraclea, Constantinopol, Nicomedia și Cyzic, totalizează 15 monede ce reprezintă 62,5% din totalul celor determinate din acest punct de vedere. Cifra este perfect compatibilă cu cea de la Sălcioara

⁴⁶ LRBC, I, 1233 sau 1260 (inv. 4873) *apud* Ocheșeanu 1998, 134, nr. 6.

⁴⁷ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 351, nr. 4.

⁴⁸ Petrescu Dîmbovița 1940, 10, nr. 11.

⁴⁹ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 350, 353 cu nota 14.

⁵⁰ Petrescu Dîmbovița 1940, 10, nr. 10.

⁵¹ Petrescu Dîmbovița 1940, 10, nr. 12.

⁵² Poenaru Bordea 1998, 195, nr. 25 – 27; 204, 207 și 215 – 216.

⁵³ Mai sus notele 17 și 29.

⁵⁴ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 351, nr. 5.

⁵⁵ Petrescu Dîmbovița 1940, 11, nr. 18, încadrată dintr-o inadvertență de Ocheșeanu 1998, 135, nr. 14 în etapa 346/8 la 353/4, dar având diametrul “1,8 × 1,5 cm”, cât și exerga “SMTS (?)” indică o emisiune *aes* 3 din anii 354 – 356.

⁵⁶ Petrescu Dîmbovița 1940, 11, nr. 19.

⁵⁷ Oberländer-Târnoveanu 1980, 505, nr. 78, din punctul “La Călugăra”, cu încadrarea prea largă “348 – 361”.

⁵⁸ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 350, 353 cu nota 14.

⁵⁹ LRBC, II, 1433 – 1434 (inv. 4874) *apud* Ocheșeanu 1998, 135, nr. 21.

⁶⁰ Petrescu Dîmbovița 1940, 11, nr. 22; Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 351, nr. 6, din punctul “Râpa Șopulesei”, cu precizarea că la Ocheșeanu 1998, 135 – 136, nr. 22, figurează doar prima dintre ele.

⁶¹ Oberländer-Târnoveanu 1980, 505, nr. 79.

⁶² Petrescu Dîmbovița 1940, 11, nr. 23, cu precizarea că, spre regretul nostru, monedele 24 – 25, având probabil aceeași proveniență, nu au putut fi identificate.

(61,11%) și cu cele din zona de influență a cetății Histria⁶³. Atelierele balcanice, Siscia, Sirmium și Thessalonic, sunt reprezentate în total de șapte monede (29,16%). Dacă atelierele din Antiochia și Alexandria lipsesc pentru moment, ca și cele occidentale de altfel, avem la Enisala o monedă emisă la Roma, din familia celor din Italia (4,19%), ce poate fi considerată o prezență aleatorie.

Spre deosebire de Sălcioara de unde avem înregistrate, așa cum am arătat, doar o monedă bizantină de la Mauriciu Tiberiu și alte trei din secolul al XI-lea, recolta de la Enisala este sensibil mai bogată, cuprinzând numeroase emisiuni atât din secolele VI – VII, cât și din secolul al XI-lea.

De la Iustin I s-a publicat mai demult un follis emis la Constantinopol⁶⁴ și mai de curând un altul⁶⁵, precum și trei hemi-folles⁶⁶ și un pentanummion⁶⁷ din același atelier. Aceștia li se adaugă un hemi-follis emis la Antiochia în 527 pentru Iustin I și Iustinian⁶⁸. Cele șapte monede sunt încadrabile fie în anii 518 – 522, fie în 522 – 527, întreaga domnie fiind acoperită.

Din vremea lungii domnii a lui Iustinian, pentru perioada precedând reforma monetară din 538 se cunoștea un follis emis la Constantinopol⁶⁹, căruia îi adăugăm acum un hemi-follis din același atelier (nr. 15). De după reformă s-au publicat un hemi-follis emis la Constantinopol în 541/2⁷⁰, un follis bătut la Nicomedia în 556/7⁷¹ și un hemi-follis din 558/9 al aceluiași atelier⁷².

Pentru domnia lui Iustin II se cunosc un follis emis la Constantinopol în 568/9⁷³, un altul bătut tot acolo în 569/70⁷⁴, un hemi-follis din același an emis la Thessalonic⁷⁵, un follis emis la Nicomedia în 570/1⁷⁶ și un altul de la Constantinopol din 571/2⁷⁷, precum și doi hemi-folles emiși la Thessalonic în 574/5⁷⁸.

De la Tiberiu II Constantin înregistrăm drept cert un follis emis la Antiochia în 581/2⁷⁹, la care s-ar putea eventual adăuga un hemi-follis neprecizabil ca atelier și ca datare⁸⁰, cifra X fiind incompatibilă cu această domnie și fiind probabil citită eronat, dacă nu este cumva rezultatul unei surfrapări.

Din vremea lui Mauriciu Tiberiu, avem mai întâi, dacă nu ne înșelăm cumva, un hemi-follis, neatribuit inițial unui emitent anume⁸¹, emis în 583/4 și care, în lipsa ilustrației, nu poate fi precizat ca atelier. Urmează un hemi-follis emis la Cyzic în 587/8⁸², un follis din același atelier bătut în 589/90⁸³ și un hemi-follis emis la Constantinopol, care, dacă anul XV este citit corect, ar data din 596/7⁸⁴.

⁶³ Vezi mai sus notele 24 și 25.

⁶⁴ Petrescu Dimbovița 1940, 11, nr. 1.

⁶⁵ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 351, nr. 7.

⁶⁶ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 351, nr. 8 – 9; Vertan, Custurea 1986, 300, nr. 1082.

⁶⁷ Oberländer-Târnoaveanu 1980, 507, nr. 103.

⁶⁸ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 351, nr. 12, așezat în catalog din eroare după cele de la Iustinian I.

⁶⁹ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 351, nr. 10.

⁷⁰ Vertan, Custurea 1986, 300, nr. 1083.

⁷¹ Petrescu Dimbovița 1940, 11 – 12, nr. 2.

⁷² Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 351, nr. 11.

⁷³ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 13.

⁷⁴ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 14 și 708, pl. III/14, cu datare imposibilă, din cauza confuziei dintre anii al cincilea și al șaselea, în anii “569 – 70/71”.

⁷⁵ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 16 și 708, pl. III/16, cu aceeași observație de la nota precedentă.

⁷⁶ Petrescu Dimbovița 1940, 12, nr. 3.

⁷⁷ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 15; 708, pl. III/15, cu datare imposibilă în anii “570 – 71/72”, din aceleași motive cu cele de la notele 74 – 75 de mai sus.

⁷⁸ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 17; Vertan, Custurea 1986, 300, nr. 1084.

⁷⁹ Petrescu Dimbovița 1940, 12, nr. 5.

⁸⁰ Petrescu Dimbovița 1940, 12, nr. 12.

⁸¹ Petrescu Dimbovița 1940, 12, nr. 11.

⁸² Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 20, 709, pl. IV/19 (sic !), cu datare imposibilă în “586 – 87/88”; cf. mai sus nota 74.

⁸³ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 18, 708, pl. III/18, cu datare imposibilă în “588 – 89/90”; cf. mai sus nota 74.

⁸⁴ Mănucu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoaveanu 1984 A, 352, nr. 19, cu datare imposibilă în “595 – 97/8”; cf. mai sus nota 74.

De la Focas s-au publicat un follis emis la Constantinopol în 604/5⁸⁵ și un altul la Nicomedia din 609/10⁸⁶, fiind menționate și “emisiuni de la Heraclius”, aflate în colecția Muzeului de Istorie din Galați, împreună cu altele provenind tot de la Enisala⁸⁷, și care ar merita să fie și ele publicate cu toate datele necesare.

Până atunci, pe baza celor de mai sus, repartiția pe împărați a monedelor bizantine timpurii până acum publicate de la Enisala, se prezintă după cum urmează: Iustin I – 7 exemplare, Iustinian I – 5, Iustin II – 7, Tiberiu II Constantin – 2, Mauriciu Tiberiu – 4 și Focas – 2, la care se adaugă monedele de la Heraclius, ce par a fi în număr de două⁸⁸. Cu excepția emisiunilor lui Anastasius de după reforma monetară din 498, întreaga perioadă de până la 614 – 615 este mai mult sau mai puțin bine reprezentată și oricum șirul împăraților este complet. Lotul monetar de la Enisala nu este deocamdată suficient de numeros pentru o analiză în perspectivă istorică ceva mai aprofundată⁸⁹, iar calculele statistice ar fi, până la publicarea integrală a lotului de la Galați, distorsionate.

Din cele 27 monede de la Iustin I la Focas până acum publicate, un număr de 25 (92,59%) au atelierul precizat. În frunte găsim emisiunile de la Constantinopol (14), urmate la distanță de cele din Nicomedia (4), Thessalonic (3), Cyzic și Antiochia (câte 2). Ierarhia atelierelor este cea normală pentru zona dobrogeană în perioada respectivă.

După începutul domniei lui Heraclius firul descoperirilor monetare de la Enisala se rupe. Ele reapar însă la nivelul emisiunilor anonime. Dintre acestea cele mai timpurii sunt cele aparținând claselor A₂ și A₃, atribuite de regulă domniilor lui Vasile II și Constantin VIII (976 – 1028). Ne sunt cunoscute două exemplare, unul publicat acum (nr. 16), altul mai demult⁹⁰. Urmează un follis din clasa B (nr. 17) și doi folles din clasa C, unul în catalogul nostru (nr. 18), celălalt publicat anterior⁹¹, ce acoperă domniile împăraților Roman III Argyros (1028 – 1034) și Mihail IV Ducas (1034 – 1042). Cu mulți ani în urmă fusese publicat și un follis din clasa D atribuit îndeobște domniei lui Constantin IX (1042 – 1055)⁹², de natură să asigure continuitatea existenței așezărilor omenști de la Enisala și la mijlocul secolului al XI-lea.

*
* *

În epoca Imperiului roman timpuriu așezările omenști din zona actualelor sate Sălcioara și Enisala făceau parte din teritoriul argamens, așa cum a fost definit ipotetic de Al. Suceveanu. Localizarea în primul dintre ele al toponimului antic *Ad Salices* apare ca rezonabilă, deși acolo nu au apărut încă urmele fortificației pomenită în izvoare, de natură să arunce totuși o umbră de îndoială asupra ei⁹³. Dacă la Enisala și nu la Babadag ar fi de căutat *Vicus Novus* rămâne credem o problemă deschisă⁹⁴ și oricum nu ne propunem s-o rezolvăm în acest cadru. Cert este doar că la Enisala avem o situație complexă din punctul de vedere al caracterului așezărilor și în viitor materialul numismatic va trebui colectat și cercetat cu date cât mai circumstanțiate privind locul de găsim.

Până atunci însă, chiar dacă pentru monedele din bilanțul de mai sus nu dispunem întotdeauna de asemenea detalii, o bună parte din cele romane provin din ceea ce pare să fi fost măcar în secolele I – III o așezare civilă de caracter rural, poate păstrat și în vremea Imperiului roman târziu. Pentru monedele bizantine din secolele VI – VII, atunci când locul de descoperire a fost consemnat, este vorba de cetatea din punctul numit “Peștera” ceea ce nu rezolvă evident întreaga problematică a acestei fortificații și nici ce se întâmplă în

⁸⁵ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 352, nr. 21, 709, pl. IV/21.

⁸⁶ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 352, nr. 22, 709, pl. IV/22.

⁸⁷ Ștefan 1977, 121, nota 45; Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 350, 353, cu notele 15 – 17.

⁸⁸ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 B, 114; Oberländer-Târnoveanu 1995 (1998), 144, 159, cu nota 23/10.

⁸⁹ Vezi în acest sens tentativele lui Poenaru Bordea, Ocheșeanu 1980, 377 – 396; Poenaru Bordea, Nicolae, Popescu 1995 (1997), 135 – 161.

⁹⁰ Petrescu-Dîmbovița 1940, 12, nr. 6.

⁹¹ Mănuclu-Adameșteanu, Oberländer-Târnoveanu 1984 A, 352, nr. 12.

⁹² Petrescu-Dîmbovița 1940, 12, nr. 9.

⁹³ Vezi mai sus nota 1.

⁹⁴ Suceveanu 1991, *passim*.

epocă cu celălalte nuclee de locuire, chiar dacă pentru fortificația mică de la "Palanca" ne-am putea gândi mai degrabă, prin analogie pentru moment, la o datare în secolele IV – V⁹⁵.

Revenind la teritoriul argamens, pentru secolele I – III din capitala sa avem destul de puține date, măcar deocamdată⁹⁶. Se cuvin reamintite și cele câteva monede descoperite la Babadag, în punctul Podul de la Topraichioi⁹⁷, deși ele provin din fortificația romană târzie, poate, dar nu obligatoriu, dintr-o așezare rurală din preajma, încă nelocalizată în teren. Pe lângă acestea mai putem menționa doar un sesterț de la Hadrian descoperit la Jurilovca⁹⁸ și un denar de la Faustina Senior, emis după moartea ei în 141, de la Ceamurlia de Jos⁹⁹.

Pentru secolele IV – V în aceeași zonă, informația noastră este deosebit de abundentă atât la Argamum cât și la Topraichioi¹⁰⁰, unde însă, evident structura cronologică a numerarului prezintă deosebiri esențiale asupra cărora nu avem a stăruia acum. Interesante sunt și monedele provenind de la Visterna, com. Sarichioi, intrate în colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța ce se repartizează în etapele 317 – 324 (1, Cyzic), 336 – 341 (2, Heraclea și Antiochia), 342 – 348 (2, între care 1, Antiochia) și 354 – 358 (3)¹⁰¹.

În ce privește perioada bizantină eșantionul cel mai consistent din zonă și acesta doar pentru perioada de după reforma lui Anastasius din 498 și până în primii ani de domnie ai lui Heraclius este cel furnizat de cetatea Argamum¹⁰².

Turul acesta de orizont, destinat să situeze cât de cât în zonă descoperirile publicate de la Sălcioara și Enisala, precum și să înlesnească eventualele comparații, implică și apelul la înmulțirea datelor numismatice în viitor, căci în unele dintre așezări acoperirea cu asemenea materiale este încă foarte lacunară, iar în altele, cum ar fi Lunca, com. Ceamurlia, Vișina, com. Jurilovca ori Două Cantoane, ele par să lipsească cu totul pentru vremea Imperiului roman și a celui bizantin.

Oricum, materialul de la Sălcioara și Enisala oferă noi date utile cercetării circulației monetare în Dobrogea romană a cărei problematică se află în ultimii ani într-o constantă și destul de rapidă evoluție.

Bibliografie

- Babeș, M. 1971, *Necropola daco-romană de la Enisala*, SCIV 22, 1, 19 – 46.
- Bărbulescu, M., Ocheșeanu, R. 1990, *Descoperiri monetare în așezările rurale din Dobrogea romană (14 – 270 d.Ch.)*, Pontica 23, 225 – 265.
- Bastien, P. 1985, *Le monnayage de l'atelier de Lyon. De la mort de Constantin à la mort de Julien (337 – 363)*, Wetteren.
- Coja, M. 1972, *Cercetări noi în așezarea greco-romană de la Capul Dolojman – Argamum*, BMI 41, 3, 33 – 42.
- Hahn, W. 1989, *Die Ostprägung des Römischen Reiches im 5. Jahrhundert (408 – 491)*, Viena.
- Iacob, M., Poenaru Bordea, Gh. 1997, *Les monnaies des IVe – VIe siècles découvertes à Argamum (Scythie Mineure)*, în *Proceedings XIIth International Numismatic Congress 1997*, Berlin, (sub tipar).
- King, C. E. 1988 (1993), *The Fourth Century Coinage*, în *L' "inflazione" nel Quarto secolo D.C. Atti dell'incontro di studio, Roma, 1988*, (în seria Istituto Italiano di Numismatica, Studi e materiali 3), Roma, 1 – 87.
- Lanyi, V. 1969, *The Coinage of Valentinian I in Siscia*, ActaArchHung 23, 33 – 46.
- Mănucu-Adameșteanu, Gh., Oberländer-Târnoveanu, E. 1984, *Noi dovezi de locuire pe teritoriul actual al satului Enisala în mileniul I e.n.*, Peuce 9, 349 – 354 și 705 – 709.

⁹⁵ Opaîț, Zahariade, Poenaru Bordea, Opaîț 1991, 183 – 353.

⁹⁶ Coja 1972, 36, 38, 40 – 41, pentru descoperirile mai vechi; Mănucu-Adameșteanu, Iacob, Poenaru Bordea 1996.

⁹⁷ Poenaru Bordea 1991, 271, 272, nr. 1 – 7, de la Roemetalces la Lucius Verus.

⁹⁸ Oberländer-Târnoveanu 1980, 504, 65.

⁹⁹ Munteanu, Ocheșeanu 1975, 184, nr. 8/1.

¹⁰⁰ Iacob, Poenaru Bordea 1997.

¹⁰¹ Ocheșeanu 1998, 430 – 431, nr. 1 – 8.

¹⁰² Vezi mai sus nota 100.

- Mănucu-Adameșteanu, M. 1984, *Necropola daco-romană de la Enisala, com. Sarichioi, jud. Tulcea*, Peuce 9, 31 – 39 și 435 – 444.
- Mănucu-Adameșteanu, M., Iacob, M., Poenaru Bordea, Gh. 1996, *Descoperirile monetare de la Argamum. Conспект preliminar*, Materiale, N.S. 1, (sub tipar).
- Mănucu-Adameșteanu, M., Mănucu-Adameșteanu, Gh. 1996, *Contribuții la topografia antică a Dobrogei*, Peuce 12, 103 – 112.
- Mănucu-Adameșteanu, M., Poenaru Bordea, Gh. 1992 – 1993 (1996), *Mărturii numismatice privind locuirea antică de pe teritoriul satului Sălcioara, com. Unirea, jud. Tulcea*, BSNR 86 – 87, 140 – 141, 125 – 133.
- Munteanu, M., Ocheșeanu, R. 1975, *Descoperiri monetare în satele din Dobrogea romană (sec. I – III e.n.)*, Pontica 8, 175 – 213.
- Oberländer-Târnoveanu, E. 1980, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei*, Peuce 8, 499 – 513.
- Oberländer-Târnoveanu, E. 1995 (1998), *Monnaies byzantines des VIIe – Xe siècles découvertes à Silistra et le problème du commencement de l'économie monétaire dans le premier royaume bulgare*, Dobroudja 12, (Numismatic and Sphragistic Contributions to Ancient and Medieval History of Dobroudja. International Symposium, Dobrich / 1993), 137 – 172.
- Oberländer-Târnoveanu, E., Mănucu-Adameșteanu, Gh. 1984, *Monede antice și bizantine descoperite la Enisala, jud. Tulcea*, CN 4, 113 – 120.
- Oberländer-Târnoveanu, E., Opaïț, C. 1984, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei (II)*, Peuce 9, 267 – 279 și 647 – 648.
- Ocheșeanu, R. 1986, *Câteva descoperiri de denari romani republicani din Scythia Minor*, Pontica 19, 75 – 88.
- Ocheșeanu, R. 1998, *Circulația monetară între anii 270 – 498 e.n. la Dunărea de Jos, cu specială privire asupra Scythiei Minor*, cap. IV. *Repertoriul tezaurilor din anii 270 – 294 descoperite în Moesia Inferior și al tezaurilor din anii 294 – 498 descoperite în Scythia Minor și Moesia Secunda*, (teză de doctorat, mss.).
- Opaïț, A., Zahariade, M., Poenaru Bordea, Gh., Opaïț, C. 1991, *Fortificația și așezarea romană târzie de la Babadag-Topraichioi*, Peuce 10, 183 – 353.
- Petrescu-Dîmbovița, M. 1940, *Inventarul materialului arheologic de la Rezidența Regală din Galați, București*.
- Poenaru Bordea, Gh. 1971, *Monede recent descoperite la Histria și unele probleme de circulație monetară în Dobrogea antică*, Pontica 4, 319 – 337.
- Poenaru Bordea, Gh. 1974, *Câteva date noi privind circulația denarilor romani republicani în Dobrogea*, Pontica 7, 219 – 238.
- Poenaru Bordea, Gh. 1991, *Monedele*, în Opaïț, A. Zahariade, M. Poenaru Bordea, Gh. Opaïț, C., *Fortificația și așezarea romană târzie de la Babadag-Topraiochioi*, Peuce 10, 271 – 319.
- Poenaru Bordea, Gh. 1998, *Catalogul descoperirilor. Monede*, în Suceveanu, Al., *Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*, București.
- Poenaru Bordea, Gh., Baumann, V.H. 1973 – 1975, *Monede romane și bizantine provenite din nordul Dobrogei*, Peuce 4, 133 – 173.
- Poenaru Bordea, Gh., Nicolae, E., Popescu, A. 1995 (1997), *Contributions numismatiques à l'histoire de Noviodunum aux VI – VIIe siècles*, SCN 11, 135 – 161.
- Poenaru Bordea, Gh., Ocheșeanu, R. 1980, *Probleme istorice dobrogene (secolele VI – VII) în lumina monedelor bizantine din colecția Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța*, SCIVA 31, 3, 377 – 396.
- Poenaru Bordea, Gh., Ocheșeanu, R. 1991 (1993), *La circulation monétaire à Tomis aux IVe – Ve siècles*, în *Actes du XIe Congrès International de Numismatique, Bruxelles, 8 – 13 septembre 1991*, II, Louvain-la-Neuve, 355 – 370.
- Poenaru Bordea, Gh., Ocheșeanu, R., Nicolae, E. 1989, *Axiopolis aux IIIe – VIIe siècles de n.è. à la lumière des découvertes monétaires*, SCN 9, 53 – 73.
- Suceveanu, Al., Barnea, Al. 1991, *La Dobroudja romaine*, București.
- Ștefan, Al. S. 1977, *Cetățile romane de la Enisala. Studiu aero-fotografic*, RMM-MIA 46, 2, 15 – 25.
- Vasić, M. R. 1982, *Organizacija kovnice Tesalonike u periodu između 364 – 378. godine*, Numizmatičar 5, 45 – 72.
- Vertan, A. Custurea, G. 1982, *Descoperiri monetare în Dobrogea (IV)*, Pontica 15, 275 – 292.

**Informations supplémentaire concernant
les découvertes monétaires romaines et byzantines de Sălcioara et Enisala**

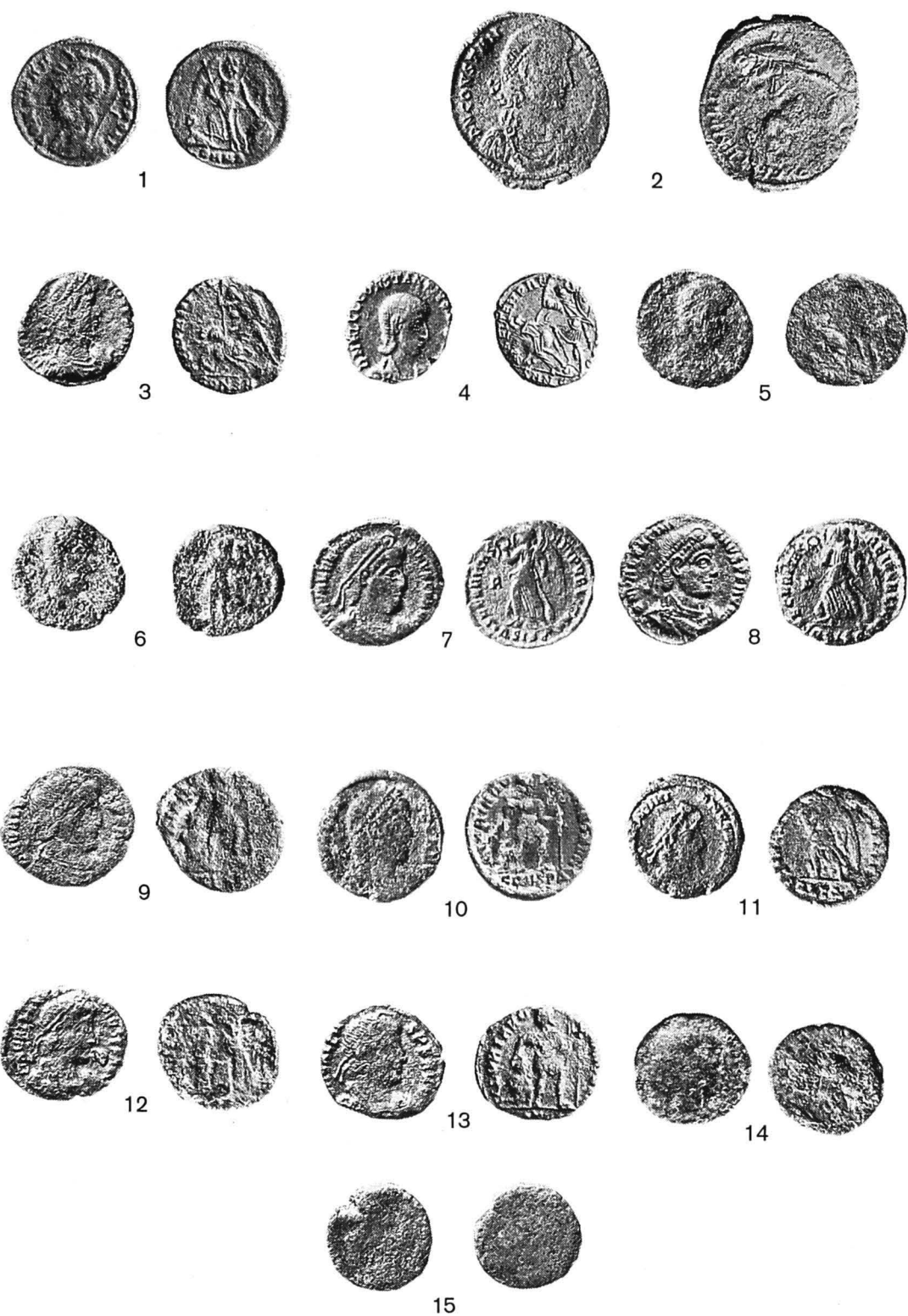
Résumé

On publie d'abord 15 monnaies découvertes à Sălcioara en 1965 – 1969 conservées dans la collection de l'école de Țițești, comm. de Țițești, dép. d'Argeș. La plus ancienne est une pièce provinciale du IIIe siècle après J.-C. Les autres sont des monnaies en bronze argenté et en bronze, dont 13 s'échelonnent de 330 – 335 à 364 – 378, la dernière s'encadrant apparemment à la fin du IVe – première moitié du Ve siècle.

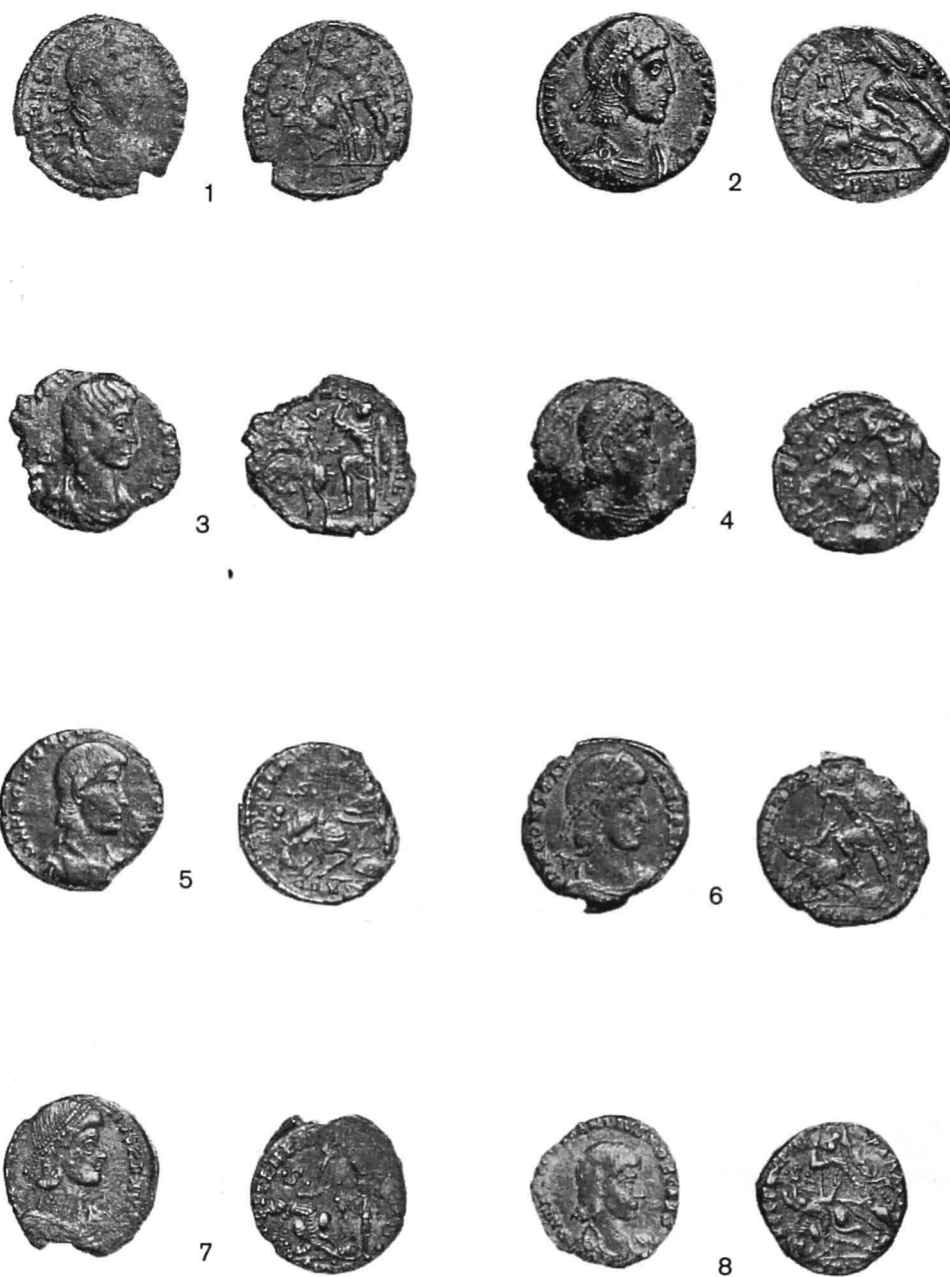
Suit la publication de 19 monnaies de Constance II et Gallus représentant la partie récupérée du trésor découvert dans la même localité en mai 1954, qui se conservent à l'Institut d'Archéologie "Vasile Pârvan". Il s'agit de 10 aes 2 émis en 351 – 354 et 9 aes 3 émis en 354 – 356.

Toujours de la collection de l'Institut d'Archéologie on publie deux monnaies du Haut-Empire romain, un denier d'Hadrien et une pièce de Julie Domna, émise par une cité non-précisée, probablement de Mésie Inférieure ou de Thrace, 12 monnaies en bronze argenté et bronze du Bas-Empire romain, s'échelonnant de 311 à 367 – 375, un hemi-follis de Justinien Ier et trois folles anonymes de classes A₂₋₃, B et C.

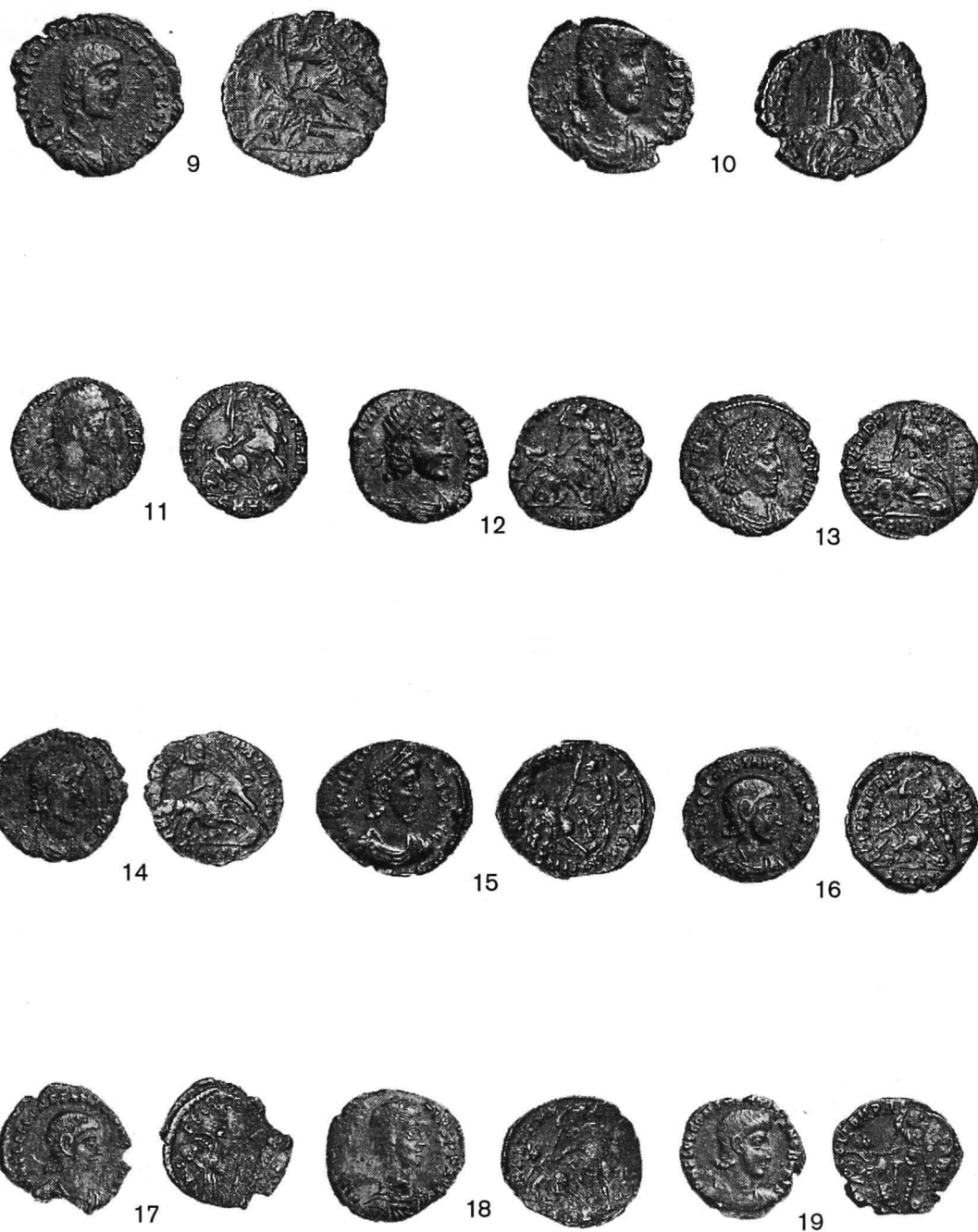
Dans le commentaire on propose un bilan des découvertes dans ces deux villages du département de Tulcea, ainsi que quelques repères pour la circulation monétaires dans l'ancien territoire de la cité d'Argamum.

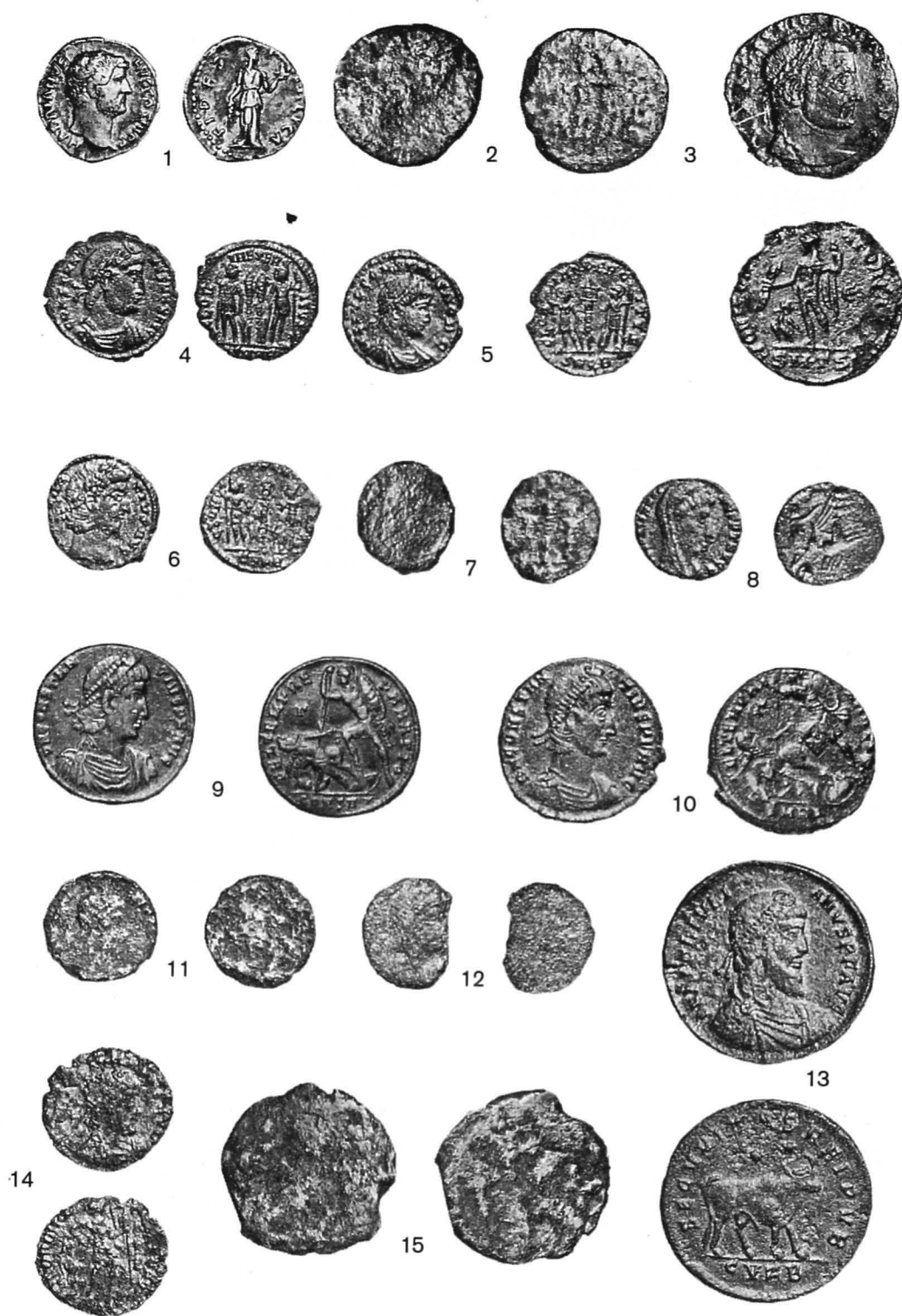
Planșa I. Monede descoperite izolat la Sălcioara.
 Planche I. Monnaies découvertes isolement à Sălcioara.

Planșa II. Monede din tezaurul de la Sălcioara.
 Planche II. Monnaies du trésor de Sălcioara.

Planșa III. Monede din tezaurul de la Sălcioara.
 Planche III. Monnaies du trésor de Sălcioara.

Planșa IV. Monede descoperite izolat la Enisala.
Planche IV. Monnaies découvertes isolément à Enisala.